

fokozatos kihalásával a hagyatékok jelentős része nem kerül közgyűjteményekbe, hanem a szemétkben végzi, vagy elégetik. Szülővárosom, Sátoraljaújhely ebből a szempontból elrettentő példa. Az 1870–1944 között megjelent *Hegyalja*, majd *Zemplén* címet viselő lap teljes sorozata nem maradt meg, még az OSZK kollekcója is hiányos. A *Zemplén* naptársorozata sem teljes a megyei gyűjteményekben. Sátoraljaújhely monográfiájának készítésekor tapasztalhattam meg én is, hogy milyen csodálatos kincseshánya.

Egyetemistaként építészettörténeti adatokat gyűjtöttem akadémiai intézet számára a *Vasárnapi Ujságból*, a *Hazánk s a Külföld* és a *Magyarország és a Nagyvilág* című lapok XIX. századi évfolyamaiból. Miskolcon levéltárigazgatóként az 1980-as évek közepén a *Déli Hírlap* főszerkesztőjének megbízásából cikksorozatot készítettem *Miről írtak a miskolci lapok* címmel. Az 1910-es évek, az 1930-as évek, az 1950-es évek és az 1970-es évek hírányagából készítettem montázsokat. A korszakok sajtója közti különbség döbbenetes volt. Persze ezt nem lehetett drasztikusan érzékeltetni az 1950-es és 1970-es évek vonatkozásában...

A régi újságok olvasgatása nemcsak hasznos, hanem szórakoztató is. Ennek a „kincsesbányának” az értékeit jó lenne minél előbb közkinccsé tenni.

Általános és középiskolai tankönyveink az egyes régiókra, egyes településekre vonatkozó ismeretanyagot természetesen nem tartalmazhatnak. Ma már – nem utolsósorban a mostani vírusjárványnak „köszönhetően” – úgyszólván minden családban van számítógép, s a kisiskolások is, még inkább a tizenévesek megismerkedtek ennek technikájával (sokan a szülőknél is profibb módon kezelik). A sajtóból történő honismereti adatgyűjtést is be lehetne illeszteni valamilyen formában az oktatásba. Így a tanulók megismerhetnék szülőhelyük, lakóhelyük, a „szűkebb hazájuk” múltját. A hazaszeretet, a magyarságtudat elmélyíté-

sének hasznos (merem állítani pótolhatatlan!) eszköze lehetne az ilyen honismereti gyűjtőmunka. Jellegénk mi más is lehetne: „*Azért vagyunk a világon, hogy valahol ott-hon legyünk benne.*”

A kötet megvásárolható a Mezőcsáti Művelődési Központ és Könyvtárban (3450 Mezőcsát, Szent István u. 17–19.).

(*Eröss Gábor* [összeáll.]: Emlékkül Dél-Borsodból. Magánkiadás, H. n., 2019. 115 oldal)

Csorba Csaba

ÚJABB KÖTET A KÁLI-MEDENCÉRŐL

Örvendetes, hogy Gelencsér József népi jogéletet, Lukács László népi építészetet feldolgozó könyvei után immáron a harmadik néprajzi kötet láthat napvilágot, megismertette a Káli-medence kutatásának a gazdálkodásra vonatkozó gazdag eredményeit. A 112 oldal szövegterjedelmű, 26 fényképpel (az egyik a címlapfotó) illusztrált kötet arra az alapvetően fontos jelenségre világít rá, amely a Káli-medence gazdálkodását szükségyszerűen megszabta és amely az életmódra, a társadalomra egyaránt döntő hatással volt.

A kötet monografikus igénnyel megírt hat nagy fejezetből és tizennégy alfejezetből áll, amelyek a térség gazdálkodásáról átfogó, alapos elemzést nyújtanak, határozottan rámutatva a földrajzi jellemzők meghatározó voltára. A kismonográfiát irodalomjegyzék, az adatszolgáltatók névsora (32 személy), egy kiváló szójegyzék és német nyelvű összefoglaló teszi teljessé.

Bevezetőjében a szerző bemutatja a tájat, azt a látványnak is megkapó képet, amellyel a medence nyolc települését felkeresők találkoznak. Ugyanakkor a látvány szépségén túl rámutat a talajadottságok okozta nehézségekre, amelyekre vonatkozóan a XVIII. századtól írásos bizonyítékok olvashatók és amelyeket a XX. században az adatközlők ugyancsak megerősítettek. Már előljáróban

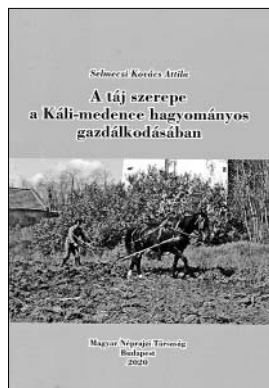
felhívja a figyelmet a legeltetés fontosságára az állattartásban, kitérve a rétgondozásra, a rétek hasznosítására, a legelőtársulásra, valamint a pásztorokkal kapcsolatos pásztordíjra.

A következő nagy fejezet a földművelés és állattartás kapcsolatát vizsgálja, három alfejezetében a szántóföldi növénykultúra változásával, a szőlőművelés emlékeivel és az állattartás körülményeivel foglalkozik. A szerző kutatásai alapján megállapította, hogy a rendkívül elaprózott parcellákból álló szántók nem voltak előnyösebbek a legelőknél, művelésük leleményességet, sajátos megoldásokat követelt, amelyekről pontos képet kapunk, ugyanígy a termelvényekről és az agrotechnikai jellemzőkről is. Mindezeket túl rávilágít arra a változásra, amely a XIX. században a növénykultúrában bekövetkezett. A Káli-medence lakói minden nehézség ellenére mégsem mondtak le a szántóföldi növénytermesztésről, ezt kiegészítendő az állattartásról, azonban a megélhetés igazi alapja a szőlőművelés és borgazdálkodás volt, amit különösen hangsúlyoz a szerző. Utóbbi a XXI. század elejétől új erőre kapott, amelynek eredményei ma jól látszanak. Az állattartás döntő fontosságú lévén, egyrészt igaerőt jelentett, másrészt pedig a szőlőművelésben elengedhetetlen trágyázást biztosította. A talajadottságok miatt meghatározó volt az iga-vonóként is szolgáló szarvasmarha tartása, továbbá a sertéstartás. Komoly birkaállomány csak Balatonhenyén volt, de Kővágóörs kivételével a lótartás is elenyészőnek mondható. A gazdálkodás e három meghatározó területére, egymást kiegészítő voltára és a térség lakosságának megélhetésében játszott szerepére vonatkozóan árnyalt kép jelenik meg a fejezetet elolvasva.

A következő nagy egységben a szántóföldi talajművelés eszközváltásáról nyújtott kép mind a munkafolyamatokat tekintve, mind munkaeszköz-történeti szempontból rendkívül alapos elemzést jelent. Kezdve az eketípusokban bekövetkezett fejlődéssel,

majd a vetés munkájában a kézi és a gépi vetés különbségét vizsgálva, rámutatva az utóbbi előnyére, amely komoly munkatechnikai változás is volt egyszerre. A fogasolás, majd a talaj nedvességének megőrzése érdekében végzett *oldalazás*, a simítás nem csupán a régi és az új eszköztípusok alkalmazását jelentette, hanem a munkaszervezeti forma átalakulását is. Rendkívül bonyolult, sok munkát igényelt és komoly tudást kívánt a szántóföldi művelés itt, a nagyon nehéz talajadottságú térségben. Mindezeket különlegesen szemléletesen, a munkafolyamatok minden egyes mozzanatát úgy tárja fel a szerző, hogy tökéletes kép alakul ki sorai nyomán az olvasóban. A földművelésben kevésbé jártas érdeklődőknek is világos, érthető, sőt, élvezetes ennek fejtegetése.

Az aratás és a szemnyerés munkamódjában bekövetkezett fordulatot külön fejezetben veszi nagyító alá, megállapítva, hogy aratásig nem ügyeltek különösebb gonddal a gabonaföldekre. Részletes képet ad a XIX. századra a sarlós aratást teljesen kiszorító kaszás aratásról, a behordásról vagy *takarolás*-ról, annak szigorú szabályairól (szekér és asztag rakása), továbbá az itt érvényes kölcsönmunkáról. Megvizsgálja a szemnyerés hagyományos módját, így a nyomtatást, valamint a kézi cséplést, amit azután a gépi cséplés váltott fel, tehát jelentős munkaeszközváltás történt ezen a téren is. Figyelmet érdemlő a részes aratás emlékeinek bemutatása, amely összetett képet nyújt, munkajogi velejárai pedig a népi jogéletnek jelentős területét adják. A szerző hangsúlyozza, hogy bár szigorú munkarend érvényesült, viszont apró technikai megoldásokkal a munkavállalók egymást segítették. A női és férfi munka jól elvált, de mindkettőnél

szigorú szabályok érvényesültek. A megváltozott munkatechnika pedig új munkaszervezeti formát eredményezett.

Tekintettel arra, hogy a Káli-medence községeinek talajadottságai az állattartást erősen meghatározták, így mint kiváló igakerő, az ökör tartása uralta az állatállományt, ennek és a jelentős pásztortársadalomnak emlékeivel külön fejezet foglalkozik. Maga az ökörtartás komoly tudást igényelt, amit rendkívül szemléletesen tárt fel a szerző. Különösen gazdag levéltári anyagot használt fel a recens adatok mellett a pásztortársadalom helyi jellemzőinek, tevékenységének megismertetésére. A XIX. századból nagyszámú írott anyag állt rendelkezésére, amelyekből a korabeli pásztortársadalom képe jól megrajzolható volt, lehetőséget adva a XX. században bekövetkezett változás bemutatására, amely már egy kevésbé rétegzett közösséget jelentett. Viszont ennek következményeként nagy jelentősége lett a gyermekmunkának, az *örzögyerekek* tevékenységének, amely a szegény, sokgyermekes családokban nélkülözhetetlen bevételi forrást biztosított a mindennapok gondjainak megoldásához. Míg a fiúk a szarvasmarhák őrzését végezték iskoláskoruk végéig, addig a lányokra a libák őrzését bízta. Az *örzögyerekek* életének feltárása, róluk színes, árnyalt kép megrajzolása, szépirodalmi erényekben is gazdag részfejezete a kötetnek.

A munka zárásaként a beltelek gazdasági épületeit mutatja be a szerző, hangsúlyozva, hogy ezek mind építőanyagukat, tetőfedésüket, mind építési gyakorlatukat tekintve a lakóházakhoz igazodtak. Az istállókkal, ólakkal, hidasokkal kapcsolatban kiviláglik, hogy milyen szigorú rendje volt ennek az állattartásnak. Figyelmet érdemlőek a három osztatú, a telken keresztben elhelyezkedő, sajátos használatú pajták, amelyek csupán takarmány tárolására szolgáltak. Szembetűnő a telkek nagyságával összefüggően a gazdasági épületeknek az a leleményes, többfunkciós megoldása, ame-

lyeket a szűk telken vagy a közös udvarokban alkalmaztak *tyúkház* elnevezéssel.

A kötetet lezáró összefoglalóban a szerző hangsúlyosan kiemeli azokat a jellemzőket, amelyek a Káli-medence gazdálkodását döntően befolyásolták, mind a szántóföldi növénytermesztést, mind az állattartást, amelyek a talajadottságtól, az éghajlati tényezőktől függően a szőlőművelést és a borgazdálkodást tették meghatározóvá, alapvető megélhetési forrássá.

A kötet végén külön kiemelendő az a szójegyzék, amely a levéltári forrásokban előforduló, a gazdálkodásra vonatkozó szak kifejezéseket, továbbá az adatközlők által használt, a gazdálkodásnak a tájegységre jellemző nyelvjárási változatait, valamint mindezek magyarázatát adja meg a szerző, amely rendkívül fontos a térség gazdálkodásában való eligazodásban.

Összességében elmondható, hogy Selmeczi Kovács Attila egy immáron eltűnt világot és annak a minden élők útján eltávozott szereplőit idézte fel. Munkája tudományos erényein túl egyfajta emlékállítás is az egykor itt élt, a mindennapokban helytálló embereknek. Rendkívül pontosan megfogalmazott, arányosan szerkesztett, gazdag írott forrásokat felhasználó és különösen bővelkedő recens adatokra épülő kötet. Különös színt jelentenek az adatközlőktől idézett, tájnyelven elmondott visszaemlékezések, belesimulva a néprajzkutató vizsgálati eredményeibe. A szerző érdemei között meg kell még említeni a magyar nyelv szép, szabatos használatát, ami élvezetessé teszi a kötet elolvasását. Külön érdeme továbbá még az eltűnt világot megidéző szemléletes fényképek közlése, valamint az, hogy ezeket be is számozták. A munkát néprajz szakos egyetemi hallgatóknak kötelező olvasmányként ajánlanám.

(*Selmeczi Kovács Attila: A táj szerepe a Káli-medence hagyományos gazdálkodásában. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 2020. 112 oldal*)

S. Lackovits Emőke